

Memoire du Monde – laitmotiv al perenității valorilor culturale

Drd. Aurelian Cătălin POPESCU

Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții,
B.C.U. București

Imperativul perenității valorilor patrimoniale, dar și ideea respectării identității culturale reprezintă, în mod indubitabil în conjunctura actuală, calea firească spre universalizare, după cum afirma și Acad. Eugen Simion: „Guvernele se schimbă, miniștrii culturii se schimbă și ei, problemele culturii rămân... Când vorbim de ele, nu trebuie să uităm de lumea din afară și de procesul în care, vrând – nevrând, am intrat: procesul globalizării. Ne place sau nu, lumea de azi este construită după principiul vaselor comunicante. Mijloacele de informație sunt rapide, Internetul ne sincronizează, economiile naționale merg într-o direcție unică, pe scurt, lumea se globalizează... Nu-i, evident, așa sau mai bine zis, n-ar fi bine să fie așa pentru că, **globalizarea** (care-i un proces inevitabil în epoca Internetului) nu poate fi identică, pentru un veritabil om de cultură, cu **uniformizarea**. Aș fi, chiar, de părere ca în locul globalizării să acceptăm termenul de universalizare. Este mai potrivit și lasă, am impresia, o șansă identității culturale.” (1)

Programul **Memoire du Monde** se poate defini ca fiind memoria colectivă a popoarelor lumii. El deține un rol esențial în prezervarea identităților culturale și contribuie, în mod hotărâtor, la conturarea viitorului. Patrimoniul documentar conservat în depozitele bibliotecilor și ale arhivelor reprezintă un element esențial în această privință, dar, o bună parte se află, în prezent, în pericol. Deplasarea involuntară sau deliberată a fondurilor și a colecțiilor are adesea ca efect dispersarea patrimoniului popoarelor. În anumite cazuri există diverse obstacole ce împiedică accesul la o parte a patrimoniului documentar mondial, în alte situații acest patrimoniu este amenințat ireversibil de fragilitatea sa.

Conștient de necesitatea de a acționa pentru a evita pierderea acestei memorii, **UNESCO** a lansat, în 1992, Programul **Memoire du Monde**. Acest program are în vedere protejarea patrimoniului documentar mondial, facilitând accesul universal la acesta, determinând conștientizarea și

creșterea interesului cu privire la necesitatea conservării sale. El are ca obiective complementare și în aceeași măsură importante:

- îmbunătățirea prezervării patrimoniului documentar mondial prin tehnicile cele mai adecvate;
- sprijinirea și asigurarea accesului la aceste tehnologii, fără discriminări, indiferent de utilizatori;
- o mai bună cunoaștere, peste tot în lume, a existenței și a scopului prezervării;
- promovarea activităților și produselor care sunt destinate unui public cât mai larg posibil.

Patrimoniul documentar reprezintă o parte importantă a patrimoniului cultural mondial. Chiar mai fragile decât siturile naturale și culturale, documentele sunt ca și acestea expuse degradărilor și distrugerilor. Realizate în marea lor majoritate din materiale organice, care sunt instabile din punct de vedere chimic și supuse descompunerii, ele riscă, în permanență, să sufere deteriorări ireversibile. Cauzele acestora pot fi multiple: catastrofele naturale, precum inundațiile sau incendiile, dezastrele provocate de om – accidente sau războaie – precum și deteriorarea progresivă, adesea determinată de indolența sau ignorarea normelor cu privire la modalitățile elementare de conservare. În cazul documentelor pe suport electronic, pierderile sunt pricinuite adesea de obsolescența tehnică. (2)

Este din ce în ce mai evident faptul că patrimoniul documentar este conservat în condiții adesea inadecvate, care îl condamnă la o distrugere definitivă. De aici derivă și necesitatea aplicării urgente a anumitor norme. În majoritatea cazurilor, măsurile de prezervare sunt luate în ultimul moment sau cu întârziere, înainte ca patrimoniul să dispară pentru totdeauna. În Europa Centrală și de Est, spre exemplu, se estimează că între 70–80 % din patrimoniul documentar necesită o intervenție imediată.

Programul **Memoire du Monde** identifică elementele de patrimoniu documentar care prezintă un interes internațional, regional sau național. El întocmește și actualizează liste complete, permițând popoarelor să aibă acces la propriul lor patrimoniu cultural – acces de care erau private uneori – și să evite, în anumite cazuri, ca acest patrimoniu să fie pierdut definitiv. Ele pot să actualizeze datele istorice, prezentând o valoare deosebită pe plan social sau economic.

IFLA este convinsă că actualele principii directoare oferă programului **Memoire du Monde** o bază operațională solidă. Aceste principii sunt rezultatul cooperării pe termen lung între **UNESCO** și două dintre principalele organizații profesionale neguvernamentale ce reprezintă bibliotecile și arhivele: **Federația Internațională a Asociațiilor de**

Bibliotecari și de Biblioteci (IFLA) și Consiliul Internațional al Arhivelor (ICA).

Cu prilejul unei serii de consultări cu reprezentanți ai statelor membre, ai instituțiilor private și ai organizațiilor profesionale neguvernamentale din biblioteci și arhive au fost examinate: obiectivele, fezabilitatea, finanțarea și gestionarea programului **Memoire du Monde. Programul General de Informare (PGI)** al UNESCO a însărcinat **IFLA** să elaboreze principii directoare pentru punerea în practică a acestuia. **IFLA** a acceptat responsabilitatea, convinsă fiind că este o sarcină firească în cadrul programului.

Directivile au fost puse în practică de specialiști care au lucrat în colaborare în cadrul **Core Programme on Preservation and Conservation (PAC)** al **IFLA** cu sprijinul **Centrului Internațional al Programului PAC** de la Biblioteca Națională a Franței.

Principiile directoare țin cont, în egală măsură, și de recomandările Subcomitetului de Tehnologie al Programului **Memoire du Monde**. Acest subcomitet a realizat o activitate deosebit de importantă, determinând utilizarea tehnicilor de digitizare pe scară largă și de comprimare a datelor la încheierea proiectelor de conservare prevăzute în cadrul programului.

Comitetul Consultativ Internațional al Programului **Memoire du Monde** a examinat și aprobat textul ultimului proiect al principiilor directoare cu ocazia unei reuniuni care a avut loc la sediul UNESCO, reuniune la care **IFLA** și **ICA** au fost deopotrivă reprezentate. **IFLA** speră ca aceste principii directoare să genereze răspunsuri satisfăcătoare la anumite probleme delicate cu care se confruntă profesia, respectând întru totul constrângerile programului **Memoire du Monde**, așa cum au fost ele definite de UNESCO. Printre aceste probleme se regăsesc și criteriile care trebuie utilizate pentru selecția documentelor (sau a colecțiilor de bibliotecă ori a fondurilor de arhivă) care necesită implementarea unui program, de o anumită complexitate, aducând la un numitor comun interese antagoniste, punând în practică în mod judicios cele mai adecvate tehnologii, care să țină cont de diversele probleme de ordin tehnic, juridic, comercial, care pot apărea. (3)

Memoria colectivă a națiunilor reprezintă o importanță vitală cu privire la eforturile de preservare a identităților culturale ce realizează o punte între trecut și prezent, pregătind viitorul. Patrimoniul documentar constituie o parte esențială a acestei memorii care este o dovadă a diversității popoarelor, limbilor și culturilor. Dar această memorie este fragilă. Documente de importanță deosebită, piese de arhivă unice pot fi distruse pentru totdeauna în catastrofe naturale sau umane, expuse uzurii,

neglijenței și scurgerii necruțătoare a timpului sau riscă să fie lăsate pradă factorilor distructivi, în orice moment.

O parte importantă din patrimoniul documentar mondial cade victimă unor procese „naturale” : hârtia acidă care devine friabilă, pielea, pergamentul și benzile magnetice sensibile la lumină, căldură și umiditate sau la praf sunt influențate negativ de acestea. Ca și în cinematografie, există riscul să se piardă definitiv majoritatea operelor care reprezintă, din punct de vedere artistic, secolele trecute. Imagini impresionante, stocate pe mii de kilometri de film, ar putea să dispară pur și simplu, dacă nu sunt restaurate și conservate în cel mai scurt timp posibil.

Dincolo de aceste cauze naturale, bibliotecile și fondurile de arhivă trebuie să facă față în mod constant accidentelor: inundații, incendii, uragane, furtuni, cutremure, războaie și conflicte. Lista catastrofelor împotriva cărora trebuie să se ia măsuri de prevenire este lungă, nu se cunoaște încă exact situația bibliotecilor și fondurilor de arhivă distruse sau grav afectate de războaie, bombardamente sau incendii. Biblioteca din Alexandria este probabil cel mai cunoscut exemplu din întreaga istorie, dar se pune întrebarea câte alte comori cunoscute sau necunoscute au dispărut la Constantinopol, Varșovia, Florența, București, Sarajevo, Bagdad. Chiar amploarea eforturilor depuse pentru prezervarea întregului care compune această **Memoire du Monde** de neînlocuit necesită un program de prezervare coerent, capabil să strângă laolaltă inițiativele și să pună în practică cele mai performante tehnici.

Fiind responsabil, în mod direct, prin mandatul său de dezvoltare culturală și de protejare a patrimoniului cultural mondial, **UNESCO** a recunoscut necesitatea de a acționa fără întârziere pentru a evita degradarea în continuare a acestuia. În consecință, el a lansat, în 1992, programul **Memoire du Monde**, ce vizează prezervarea și promovarea acestui patrimoniu.

Memoire du Monde caută să-ți atingă obiectivele încurajând proiectele și activitățile la toate nivelurile: internațional, regional, național. El încearcă, mai ales, să favorizeze constituirea de parteneriate între autoritățile responsabile la nivel internațional, regional și național și sectorul privat. Comitetele regionale și naționale ale programului **Memoire du Monde** reprezintă cheia acestei strategii.

Aceste comitete sunt responsabile de toate aspectele proiectelor și activităților întreprinse în cadrul programului, rolul lor având în vedere, în mod deosebit, următoarele aspecte:

- identificarea unor elemente de patrimoniu documentar susceptibile de a fi înscrise în registrul **Memoire du Monde** și prezentarea unor propuneri de înscriere privitoare la acestea în fața Comitetului Consultativ Internațional;

- prezentarea unor propuneri însoțite de justificări Comitetului Consultativ Internațional;
- după atingerea obiectivelor de la punctele anterioare, să le gestioneze în cadrul programului **Memoire du Monde**, la nivel regional și național, în strânsă cooperare cu organizațiile guvernamentale și neguvernamentale;
- gestionarea și coordonarea proiectelor și a activităților întreprinse la nivel regional sau național pentru a contribui la realizarea obiectivelor programului;
- gestionarea fondurilor colectate pentru a finanța proiecte și activități regionale sau naționale precum și repartizarea acestor fonduri;
- urmărirea detaliată a proiectelor și activităților întreprinse la nivel regional sau național în cadrul programului.

Comitetele regionale au în componența lor personalități originare din două sau mai multe țări care doresc să se ocupe de proiecte sau de activități de interes pentru mai multe țări și să coopereze la realizarea obiectivelor programului. (4)

Registrul programului **Memoire du Monde** și lista tuturor elementelor de patrimoniu documentar care au fost identificate de Comitetul Consultativ Internațional au fost aprobate de Directorul General, deoarece întrunesc criteriile de selecție în privința importanței lor pe plan mondial. Această listă este actualizată permanent de către Secretariatul Programului. Periodic, registrul devine accesibil online tuturor țărilor.

Există, de asemenea, registre regionale și naționale. Colecțiile ale căror fonduri sunt înscrise în aceste registre sunt înregistrate prin menționarea numelui țării sau a regiunii avută în vedere, *Memoire de l'Europe*, *Memoire du Pacific* etc.

Registrele regionale și naționale grupează elementele de patrimoniu documentar care prezintă un interes regional sau național.

Înscrierea în registrul programului **Memoire du Monde** conferă un prestigiu deosebit elementelor de patrimoniu documentar selecționate. Această listă contribuie substanțial la conștientizarea valorilor reale a propriului patrimoniu de către guverne, organizații neguvernamentale, fundații și publicul larg, determinându-le pe acestea să acorde ajutoare financiare pentru conservarea bunurilor de patrimoniu.

Registrul programului **Memoire du Monde** include patrimoniul documentar al grupurilor culturale minoritare, având aceeași importanță ca patrimoniul documentar al culturilor majoritare. El permite recenzarea elementelor de patrimoniu documentar, dispersate din punct de vedere

geografic, cele care nu aparțin în mod direct unei țări sau unei regiuni, precum și documentele considerate de interes universal ce aparțin diasporei.

Progresele tehnologiei pun la dispoziție mecanisme pentru reconstituirea patrimoniului documentar național. Mai mult, numeroase țări posedă astăzi o legislație cu privire la patrimoniul cultural care încurajează restituirea bunurilor culturale ce fac obiectul unui export ilicit. Cu cât se acumulează mai multe informații cu privire la colecții și fonduri, cu atât va fi mai simplu să se identifice documentele care lipsesc. Programul **Memoire du Monde** ar putea să joace și un rol integrator în privința reconstituirii patrimoniului cultural.

Fiecare țară este încurajată să-și întocmească, în paralel cu registrul **Memoire du Monde**, propriul său registru. Aceste registre naționale repertoriază patrimoniul documentar național. Registrele naționale au și rolul de a atrage atenția guvernelor și instituțiilor de nivel național asupra întregului patrimoniu cultural deținut sub formă de documente, de către bibliotecile, arhivele, muzeele, centrele educative și culturale, organizațiile neguvernamentale și persoanele fizice din țară și asupra necesității unei politici coordonate și integrate pentru asigurarea prezervării documentelor aflate în pericol.

Mai multe țări situate într-o anumită regiune geografică au posibilitatea să întocmească registre care să recenzeze patrimoniul documentar al regiunii respective. Aceste registre regionale pot completa registrele naționale sau li se pot substitui. Anumite țări unite prin legături politice sau afinități culturale preferă să constituie registre regionale în locul celor naționale.

Programul **Memoire du Monde** al UNESCO nu dispune de resurse suficiente pentru a finanța în totalitate proiectele demne de interes. Proprietarii sau păstrătorii unor elemente din patrimoniul documentar înscrise în Registrul **Memoire du Monde** sunt încurajați să solicite finanțări din diverse surse pentru a-și putea finaliza proiectele. Orice proiect interesant cu privire la documentele înscrise în Programul **Memoire du Monde** trebuie să fie aprobat de Comitetul Consultativ Internațional și să răspundă obiectivelor programului. Propunerile privitoare la acest tip de proiect sunt evaluate după aceleași criterii ca și proiectele destinate finanțării de către UNESCO.

Logo-ul **Memoire du Monde** are drept scop sprijinirea și promovarea programului. El permite identificarea clară a elementelor patrimoniului documentar înscris în registrul mondial și poate să figureze pe orice fel de produs promoțional (afișe, materiale de informare turistică).

A alege, a prevedea și a aplica ar putea fi cuvintele de ordine ale imperativelor de prezervare-conservare. Acestea vor permite punerea în

practică a unei politici prospective, cu adevărat eficientă, folosind la maximum diferitele tehnici disponibile, creând un orizont de acțiune clar delimitat și cu un punct de plecare asigurat în serviciul politicilor documentare și patrimoniale.

Pe aceste baze se va realiza un raport dialectic constructiv, între ideal și realitate, ce va determina o anumită evoluție în privința scopurilor și a posibilităților tehnice și financiare a țărilor ce rămân, indisolubil legate, sub auspiciile programului **Memoire du Monde**.

Note bibliografice:

(1) *Patrimoniul cultural național* : strategia conservării – o strategie a integrării în circuitul valorilor europene: colocviul internațional, București, 22 – 23 septembrie 2000. București: Univers Enciclopedic, 2000, p. 14.

(2) *Mémoire du monde* : principes directeurs pour la sauvegarde du patrimoine documentaire. Paris: UNESCO, 1995, p. 39.

(3) **BOSTON, George.** *Mémoire du Monde* : guide des normes, pratiques recommandées et ouvrages de référence concernant la conservation des documents de toute nature. Paris: UNESCO, 1999, p. 53

(4) *Mémoire du Monde* : mémoire perdue – bibliothèques et archives détruites au XX e siècle. Paris: UNESCO, 1996, p. 42.